

Радванська Н. В.,
к.е.н., доц., доцент кафедри економіки підприємства, Новокаховський політехнічний інститут, м. Нова Каховка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ЗАОЩАДЖЕНЬ

Анотація. У статті проаналізовано наукові підходи до визначення економічної категорії “заощадження”, яка складає підґрунтя для розгортання інвестиційних процесів в національній економіці. Встановлено кілька основних напрямків дослідження сутності заощаджень: заощадження як психологічне явище, як спосіб використання особистого доходу, як пропозиція фінансових коштів на грошовому ринку, як переміщення нагромадженого доходу з поточного періоду в майбутній. Уточнено взаємозв’язок заощаджень із змістовно близькими поняттями: “нагромадження”, “капіталовкладення” та “інвестиції”. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку організаційних та економічних механізмів, що забезпечують механізм трансформації заощаджень у інвестиції як джерело економічного розвитку.

Ключові слова: заощадження, наявні доходи, інвестиції, капітал, капіталовкладення, позичкові кошти.

Radvanska N. V.,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise, Novokahovski Polytechnic Institute, Nova Kahovka

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF ECONOMICAL ESSENCE OF SAVINGS

Abstract. Scientific approaches to the determination of the economical category of “savings” are analyzed. This category provides the basis to the expansion of investment processes in the national economy. Several directions in investigation of the essence of savings are determined, such as: savings as psychological phenomenon, as the way of individual income use, as the proposition of financial assets on the monetary market, as the transfer of accumulated income from current period to the future one. The interrelation between “savings” and close by its content terms “accumulation”, “capital investment” and “investments” is specified. Future investigation should be focused on the development of the organizational and economical mechanism which provides the transformation of savings to investments as the source of economical development.

Key words: savings, disposable income, investments, capital, capital investment, borrowed funds.

Постановка проблеми. Криза 2008-2009 рр. показала вразливість сучасних національних економік взагалі й активності інвестиційних процесів зокрема від світової фінансової системи. В ході розгортання кризи реалізувалося багато з потенційних ризиків, основа яких закладена в широкомасштабному використанні різноманітних і складних нових продуктів, сформованих на світових фінансових ринках. Всеохоплююча глобалізація, зумовлююча взаємозв’язки та взаємовпливи, посилює зростання зовнішніх ризиків. Потенційне зростання зовнішніх ризиків підвищує вимоги до вітчизняної фінансової системи і зумовлює необхідність пошуку нових механізмів мобілізації внутрішніх заощаджень як джерела довгострокових інвестиційних ресурсів, котрі складають основу економічного розвитку. Використання заощаджень населення, господарських суб’єктів та держави для фінансування довгострокових інвестицій всередині країни стає магістральним напрямком

вітчизняної фінансової системи в умовах згорання каналів закордонного фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми наукового обґрунтування заощаджувальних процесів привертає до неї увагу наукових інститутів, окремих вчених і наукових шкіл.

Найбільш повно питання заощаджень досліджуються в роботах таких вітчизняних вчених, як М. Алексєнко, О. Ватаманюк, Н. Дучинська, Дж. Кейнс, Б. Кваснюк, С. Панчишин, М. Савлук, Л. Шинкарук тощо. Найчастіше в працях вітчизняних вчених розглядаються лише окремі аспекти формування заощаджень (насамперед домогосподарств), їх перетворення в зобов’язання банків і в потенційний інвестиційний ресурс розвитку. Водночас чимало питань у теорії заощаджень залишаються невирішеними. Зокрема, на даний час потребує уточнення економічного змісту категорії “заощадження”, яка в дослідженнях часто ототожнюється з поняттями “нагромадження”, “капіталовкладення”, “інвестиції”.

Постановка завдання – проаналізувати наукові підходи до визначення економічної категорії “заощадження”, яка складає підґрунтя заощаджувальних процесів, що сприятиме пошуку нових механізмів мобілізації внутрішніх заощаджень як джерела довгострокових інвестиційних ресурсів для забезпечення прогресивного економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі прослідковується кілька підходів до визначення заощаджень.

По-перше, заощадження розуміються як психологічне явище. Заощадження представляють інтерес не тільки для економічної, але і для суміжних наук: соціології, психології, демографії та ін. Це явище, яке має не тільки економічну, але і психологічну природу; економічні рішення щодо заощаджень значною мірою зумовлюються суб’єктивними чинниками й особливостями поведінки та вказують на розуміння заощадження як альтернативи споживанню. В сучасній теорії споживання/заощадження виокремився й активно розвивається бігевіористський підхід, прихильники якого наголошують на важливості психологічних чинників при ухваленні людьми економічних рішень [1, с. 14]. “Заощадження можна розуміти просто як стримування від споживання”, - зазначає Еклунд К. [6, с. 98]; аналогічно підходить до трактування заощаджень Райхлін Е.: “Заощадження є стримування від використання наявного доходу на особисте споживання” [16, с. 170].

По-друге, більшість економічних визначень поняття заощадження ґрунтуються *на його зв’язку зі споживанням*, що є логічним з огляду на їх суперечливу єдність. “Заощадження завжди виступають певним відрахуванням від поточного споживання” [8, с. 7]; заощадження розглядаються як засіб забезпечити споживання [8, с. 29]; заощадження тільки тоді мають сенс, якщо вони прямо чи безпосередньо входять у склад споживання [10]; “Заощадження у своєму найпершому визначенні можна представити як те, що не спожите ні в процесі особистого, ні в процесі виробничого споживання” [15]. Наведені визначення дають найузагальненіше уявлення про заощадження як явище, що змістовно протиставляється споживанню і водночас забезпечує його.

По-третє, суперечність споживання і заощадження обумовлюється єдиним фінансовим джерелом забезпечення цих двох процесів, яким виступає дохід. Відповідно, неможливо визначити сутність поняття “заощадження” без установа його зв’язку з доходом. Дж. М. Кейнс визначав заощадження як надлишок доходу над тим, що було витрачено на споживання [9, с. 12]. Західна економічна думка в трактуванні поняття переважно ґрунтується саме на такому розумінні заощаджень – як різниці між доходом і споживанням: “Заощадження – різниця між використовуваним індивідом доходом і його видатками на споживання. Та частина доходу, яка не споживається” [17, с. 622]; аналогічну позицію займають багато вітчизняних та російських вчених. Так, Ватаманюк О. констатує, що “Сучасна аналітична економія визначає заощадження як ту частину

використовуваного доходу, що не витрачається на споживання» [4, с. 177]”, отже, “Споживання (відповідно, і заощадження) є функцією використовуваного доходу” [4, с. 178]. Спільним для наведених визначень є те, що вони є найзагальнішими, що увага в них концентрується вже не на психологічних, а на економічних чинниках, що заощадження обумовлені й взаємопов’язані не тільки зі споживанням, а і з доходом. Водночас такий підхід скоріше надає розуміння заощадження як простої різниці між сумою доходу і сумою споживання, є придатним для розрахунків і аналізу заощаджень, проте є недостатнім для виявлення економічного змісту досліджуваного поняття.

По-четверте, заощадження є пропозицією позичкових коштів (з точки зору функціонування грошового ринку) [4, с. 178], яка виникає внаслідок “вилучення частини доходів з обігу на певний термін” [10]. Причому не будь-яка вилучена частина доходу, яка не витрачається на купівлю товарів та послуг, а тільки та, яка поступає на банківські рахунки, вкладається в страхові поліси, облігації, акції й інші фінансові активи [12, с. 106-107] – уточнюється деякими авторами. Проте в протилежному випадку (якщо кошти вилучаються, але не поступають на рахунки) доречно вести мову не про відсутність заощаджень, а про організовані й неорганізовані заощадження.

По-п’яте, важлива роль у розумінні сутності заощаджень відводиться фактору часу. Заощадження визначаються як майбутнє споживання; економічний суб’єкт вилучає частину доходу з поточного споживання з тим, щоб спожити її згодом: “заощадження переміщують нагромаджений дохід із поточного періоду в майбутній”; “Заощадження являють собою частину грошових доходів населення, котру люди відкладають для майбутніх покупок, задоволення майбутніх потреб” [5, с. 307]; “Розумне споживання, тобто споживання в межах міри, є джерелом заощадження того, що споживається, безперервності і періодичності споживання. Те, що не спожито тепер, є відкладеним попитом, відкладеним у просторі і часі споживанням” [15].

По-шосте, необхідною умовою наукового розуміння сутності процесу заощаджень є визначення його функцій. Найзагальніша функція заощаджень – це збереження та примноження доходу суб’єктів для забезпечення безперервного споживання: “заощадження набувають цінності тільки тоді, якщо вони сприяють підтриманню досягнутого рівня споживання, а згодом обов’язково будуть направлені на підтримання чи розширення існуючого споживання” [10].

Узагальнюючи вищесказане, заощадження можна визначити як процес вилучення частки наявного доходу економічних суб’єктів із поточного споживання з метою збереження або зростання досягнутого рівня доходу і споживання у більш чи менш віддаленому майбутньому.

Рушійною силою заощаджувального процесу є мотиви [4, с. 209]. Макконнелл і С. Брю зазначають, що причини заощадження чисельні й багатогранні, але всі вони зводяться або до захисту доходів, або до

спекуляції [12, с. 106-107]. В сучасній економічній літературі надається детальний аналіз мотивів заощаджень, оскільки розуміння мотивів заощаджень важливе з точки зору впливу на заощаджувальні процеси і формування інвестиційних ресурсів в економіці.

Процес заощадження здійснюється завдяки діяльності економічних суб'єктів всіх рівнів економіки: мікро-, макро-, мега-

У процесі заощаджень виникають відносини між суб'єктами – власниками доходу і суб'єктами, потребуючими додаткових коштів – інституційними інвесторами, фінансовими установами, підприємствами з приводу задоволення інвестиційного попиту, направлено на відновлення і розширення суспільного відтворення. Таким чином, заощадження являють собою структуровану певним чином економічну діяльність, яку економічні суб'єкти, у тому числі держава, можуть змінювати і регулювати.

Розуміння економічної сутності заощаджень потребує визначення та уточнення таких взаємозв'язаних із ним ключових понять, як “нагромадження”, “капіталовкладення” та “інвестиції”. Дослідники, як зарубіжні, так і вітчизняні, часто використовують ці терміни як синоніми. Е. Райхлін з цього приводу зазначає, що “В економічній теорії взагалі валові внутрішні інвестиції (або інвестиції, або капіталовкладення, або нагромадження) мають чітко виражений виробничий характер. Інакше кажучи, це витрати підприємств виключно на виробниче споживання: на будівельні і монтажні роботи, на купівлю машин і обладнання, а також на зміну товарно-матеріальних цінностей” [11, с. 131].

Представники вітчизняної економічної науки чітко розмежовували ці поняття, застосовуючи термін “нагромадження” для позначення процесу розширення виробництва. Нагромадження визначалося як “використання частки національного доходу для розвитку виробництва, утворення резервів і розширення фондів невиробничої сфери” [7, с. 597]. Вартісним джерелом нагромадження виступала та частка національного доходу, “яка при первинному розподілі виступає в формі чистого доходу суспільства: прибутку, податку з обороту, чистого доходу і інших нагромаджень підприємств” [7, с. 525]. За такого підходу заощадження як таке практично випадало з аналізу і розглядалось як “частина особистого доходу, яка залишається невикористаною при видатках на поточні споживчі потреби і нагромаджується” [7, с. 537]. Напрямок використання заощаджень пов'язували виключно з різноманітними крупними витратами населення, такими як “придбання предметів тривалого користування, поїздки у відпустку і т.п.”, що суперечило визначенню заощаджень як “економічного процесу, пов'язаного з інвестуванням” [7, с. 537]. Заощадження за такого розуміння є відкладеним споживанням населення, що в цілому правильно відображає їх суть, проте не пов'язане змістовно з інвестиційним процесом і нагромадженням.

Поняття “заощадження” і “нагромадження” змістовно дуже схожі, проте не ідентичні. У праці американських авторів Макконелла та Стенлі Л. Брю

наводяться наступні визначення цих понять: “Заощадження – дохід після сплати податків, не витрачений на придбання споживчих товарів; рівняється доходу після сплати податків мінус видатки на особисте споживання” [12, с. 396]; нагромадження – “поповнення запасів капіталу країни шляхом нагромадження виробленої в ній продукції” [12, с. 90]; інвестиції – “витрати на виробництво і нагромадження засобів виробництва і збільшення матеріальних запасів” [12, с. 388]. З цих визначень випливає, що інвестиції змістовно є ширшим поняттям, яке включає нагромадження. Такої ж думки дотримується Є. І. Лавров, який зазначає, що нагромадження являє собою “використання заощаджень для розширення виробництва, тобто для виробничого споживання” [11, с. 22], їх застосування у якості капіталу. Отже, не будь-які заощадження є нагромадженням, а тільки такі, що поступають в економічний кругообіг; лише “конвертовані заощадження утворюють фонд нагромадження” [8, с. 78]. З урахуванням даного застереження великого значення набуває поділ заощаджень на організовані та неорганізовані.

Крім того, в літературі проводиться розмежування заощадження і нагромадження за цільовим призначенням: тільки ті заощадження перетворюються в нагромадження, які використовується для підтримання, розширення і вдосконалення виробництва: “Якщо категорією «заощадження» не фіксуються кінцеві напрямки використання вільного залишку наявного доходу, то категорія «нагромадження» передбачає застосування частини цього доходу для створення, розширення і/чи вдосконалення виробництва, збільшення функціонуючого основного і оборотного капіталу з метою отримання на цій основі додаткового прибутку” – звертає увагу М. Ю. Маковецький [13, с. 33].

З поняттям “заощадження” тісно пов'язане не тільки поняття “нагромадження”, але і близьке до них за змістом поняття “інвестиції”. В сучасній літературі існує широке розмаїття визначення інвестицій; А. Мертенс зазначає, що поняття “інвестиції” є досить складним, щоб можна було дати йому єдине і вичерпне визначення [14, с. 17]. Найпоширенішим є розуміння інвестицій як витрат задля отримання та зростання прибутку: “Під інвестиціями розуміються ті економічні ресурси, які направляються на збільшення реального капіталу суспільства, тобто на розширення і модернізацію виробничого апарату. Це може бути пов'язано з придбанням нових машин, будівель, транспортних засобів, а також із будівництвом доріг, мостів і інших інженерних споруд” [6, с. 99]; “Збільшення обсягу капіталу, що функціонує в економічній системі, тобто збільшення пропозиції виробничих ресурсів, здійснюване людьми, називається інвестицією” [3, с. 15]. У такому розумінні інвестування та нагромадження – подібні процеси, що не відрізняються між собою. Насправді це різні категорії, на чому наголошує Дучинська Н. І.: “Виробничі інвестиції, капітальні вкладення сприяють розширеному відтворенню капіталу, тому виступають способом нагромадження капіталу. Разом з

тим, нагромадження капіталу – це не будь-яке інвестування, а лише те, що пов'язане з розширеним відтворенням” [5, с. 302]. Чимало визначень інвестицій пов'язано з конкретизацією джерел походження інвестиційних ресурсів і метою інвестиційних процесів, а саме – із споживанням та заощадженням: “Інвестування є використання заощаджень на капіталовкладення” [11, с. 170].

Отже, поняття “заощадження” й “інвестиції” змістовно споріднені, а без інвестицій немає розвитку. Заощадження – необхідна ланка і підґрунтя інвестиційного процесу. Інвестиції передбачають заощадження і неможливі за їх відсутності. Це положення, що трансформується у відому рівність між сумою заощаджень і сумою інвестицій в рівноважній економічній системі, є постулатом економічної теорії й визнається як послідовниками Дж. Кейнса, так і їх опонентами.

Щоправда, серед вчених висловлюються і критичні зауваження щодо співвідношення між заощадженнями й інвестиціями загалом і їх тотожності зокрема. Положення про те, що, окрім національних заощаджень, сучасні економічні системи мають у розпорядженні інші джерела інвестицій, наприклад емісію паперових грошей, зарубіжне фінансування, споживання – аргументуються фактами про низьку норму заощадження і водночас високі показники споживання і розвитку в країнах Заходу.

Ідею про роль емісії грошей, яка доповнює (і заміщує) заощадження в їх інвестиційній функції, висловлює вітчизняний вчений В. Галайда [2, с. 58-63]. Автор виходить із того, що в обігу повинна постійно знаходитися певна сума готівки, створювана центральним банком шляхом емісії (M_0), і визначає її, поряд із заощадженнями, джерелом позичкових коштів для інвестування економіки [2, с. 58].

Заощадження, на його думку, не є єдиним джерелом коштів для позик; позик в економіці завжди видається більше, ніж існує заощаджень у кожен даний момент часу, за рахунок потоку позик (емісії) центрального банку [2, с. 63]. Тоді економічна система може функціонувати без заощаджень: потреби товарообігу в ній задовольнятимуться потоком M_0 , а інвестиції здійснюватимуться за рахунок тезаврованих підприємцями сум і поточного прибутку [2, с. 62].

Загалом це правильно. Так, високі темпи зростання капіталовкладень у зростаючій економіці Китаю підтримуються нині надзвичайно високою нормою нагромадження саме за рахунок прибутків компаній. У період трансформаційної кризи початку-середини 90-х років лівову частку інвестицій в економіці України складала власні кошти підприємств (через низьку здатність домогосподарств до заощаджень). Проте у даному випадку ігнорується положення про те, що під заощадженнями розуміються не тільки заощадження домогосподарств; тезавровані кошти підприємств – це також заощадження, що виконують свою функцію в економічному розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, інвестиції – це спосіб залучення заощаджень в реальний економічний процес, механізм трансформації заощаджень у підтримання та розширення виробництва, що ґрунтується на відновленні та нагромадженні капіталу. Вони складають необхідну проміжну ланку в перетворенні потенційних можливостей економічних систем до розвитку – фінансових ресурсів (заощаджень) – в реальне джерело розвитку – фізичний, людський і природний капітал. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку організаційних та економічних механізмів, що забезпечують механізм трансформації заощаджень у інвестиції як джерело економічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ватаманюк О. З. Макроекономічний аналіз заощаджень в економіці України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01. / О. З. Ватаманюк. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2007. – 28 с.
2. Галайда В. Критический анализ соотношения между сбережениями и инвестициями / В. Галайда // Экономика Украины. – 1999. – № 6. – С. 58-63.
3. Долан Э. Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Э. Дж. Долан, Д. Е. Линдсей ; [пер. с англ.]. – СПб., 1992. – 492 с.
4. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / [за ред. С. Панчишина та М. Савлука]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 406 с.
5. Дучинська Н. І. Діалектика інвестицій і нагромадження капіталу / Н. І. Дучинська // Вісник Донецького ун-ту. – Вип. 1. – 2007. – С. 301-309. – (Сер. В.: “Економіка і право”).
6. Эклунд К. Эффективная экономика – шведская модель / К. Эклунд ; [пер. со швед.; авт. предисл. В. В. Попов, Н. П. Шмелев ; науч. ред. А. М. Волков]. – М. : Экономика, 1991. – 359 с.
7. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия / [гл. ред. А. М. Румянцев]. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – Т. 3. – 624 с.
8. Кваснюк Б. Є. Національні заощадження та економічне зростання / Б. Є. Кваснюк. – К. : МП Лесья, 2000. – 304 с.
9. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
10. Курышев Н. И. Экономическая модель распределения дохода (ликвидность производительного капитала) [Электронный ресурс] / Н. И. Курышев. – Режим доступа : www.ipdn.ru/rics/vk/_private/vk7/120-135.
11. Лавров Э. И. Проблемы экономического роста: [курс лекций для студентов экономических специальностей] / Э. И. Лавров. – Омск : Госуниверситет, 2000. – 162 с.
12. Макконелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: в 2 т. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю ; [пер. с англ. 11-го изд.]. – М. : Республика, 1992. – Т. 2. – 400 с.

13. Маковецкий М. Ю. Инвестиционный процесс и рынок ценных бумаг: механизм функционирования, современное состояние, перспективы развития / М. Ю. Маковецкий. – М. : Анкил, 2003. – 312 с.
14. Мертенс А. В. Инвестиции: [курс лекций по современной финансовой теории] / А. В. Мертенс. – К. : Киев. инвест. агентство, 1997. – 416 с.
15. Михеев В. Н. Потребление, сбережение и сберегательное дело в России [Электронный ресурс] / В. Н. Михеев, А. Н. Двойников // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 4 (24). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=22987>.
16. Райхлин Э. Основы экономической теории. Макроэкономическая теория валового внутреннего продукта (кейнсианский подход) / Э. Райхлин. – М. : Наука, 1997. – 365 с.
17. Самуелсон Пол А. Микроэкономика / Пол А. Самуелсон, Вильям Д. Нордгауз. – К. : Основы, 1998. – 622 с.

REFERENCES

1. Vatamanyuk, O. Z. (2007), Makroekonomichniy analiz zaoschadzhen v ekonomitsi Ukrainyi: avtoreferat disertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya doktora ekonomichnih nauk za spetsialnistyu 08.00.01, Lvivskiy natsionalniy universitet imeni Ivana Franka, Lviv, 28 s.
2. Galayda V. (1999), Kriticheskiy analiz sootnosheniya mezhdru sberezheniyami i investitsiyami, *Ekonomika Ukrainyi*, № 6, s. 58-63.
3. Dolan, E. Dzh. and Lindsey, D. E. (1992), *Rynok: mikroekonomicheskaya model*, SPb., 492 s.
4. *Dohodi ta zaoschadzheniya v perehidniy ekonomitsi Ukrainyi*, za red. S. Panchishina ta M. Savluka (2003), LNU im. I. Franka, Lviv, 406 s.
5. Duchinska, N. I. (2007), Dialektika investitsiy i nagromadzhennya kapitalu, *Visnik Donetskogo un-tu*, vip. 1, s. 301-309.
6. Eklund K. (1991), *Effektivnaya ekonomika – shvedskaya model*, Ekonomika, M., 359 s.
7. *Ekonomicheskaya entsiklopediya. Politicheskaya ekonomiya*, gl. red. A. M. Rummyantsev (1979), Sovetskaya entsiklopediya, M., T. 3, 624 s.
8. Kvasnyuk, B. E. (2000), *Natsionalni zaoschadzheniya ta ekonomichne zrostannya*, MP Lesya, K., 304 s.
9. Keyns, Dzh. M. (1999), *Obschaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg*, Gelios ARV, M., 352 s.
10. Kuryishev, N. I. Ekonomicheskaya model raspredeleniya dohoda (likvidnost proizvoditelnogo kapitala), available at: www.ipdn.ru/rics/vk/_private/vk7/120-135.
11. Lavrov, E. I. (2000), *Problemy ekonomicheskogo rosta*, Gosuniversitet, Omsk, 162 s.
12. Makkonell, K. R. and Bryu, S. L. (1992), *Ekonomiks: Printsipy, problemy i politika: v 2 t*, Respublika, M.
13. Makovetskiy, M. Y. (2003), *Investitsionniy protsess i ryinok tsennyih bumag: mehanizm funktsionirovaniya, sovremennoe sostoyanie, perspektivy razvitiya*, Ankil, M., 312 s.
14. Mertens, A. V. (1997), *Investitsii*, Kiev. invest. agentstvo, K., 416 s.
15. Miheev, V. N. and Dvoynikov, A. N. (2007), *Potreblenie, sberezhenie i sberegatelnoe delo v Rossii*, *Problemy sovremennoy ekonomiki*, № 4 (24), available at: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=22987>.
16. Rayhlin E. (1997), *Osnovy ekonomicheskoy teorii. Makroekonomicheskaya teoriya valovogo vnutrennego produkta (keynsianskiy podhod)*, Nauka, M., 365 s.
17. Samuelson Pol A. and Nordgauz Vilyam D. (1998), *Mikroekonomika, Osnovi*, K., 622 s.